Ilona Vaškevičiūtė

Gaiciūnų kapinynas

Gaiciūnų kapinyno (UK 16148) tyrimų tikslas buvo susietas su Pabaisko mūšyje žuvusių karių galimos laidojimo vietos paieška. Pabaisko mūšis, įvykęs 1435 m. rugsėjo 1 d., į Lietuvos istoriją įėjo kaip vienos didžiausių viduramžių epochos kautynių, įvykusių dabartinės Lietuvos teritorijoje ir nulėmusių tolesnę LDK politinę raidą. Kautynių vieta – dabartinio Pabaisko miestelio apylinkės. Nors tiek mūšio vieta, tiek arčiau Pabaisko esantys senkapiai buvo bandyti tyrinėti, tačiau vykę tik itin nedidelės apimties tyrimai teigiamų rezultatų nedavė. Ukmergės savivaldybė, LEU, VDKM ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija pabandė atlikti platesnio masto tyrimus. Gaiciūnų kapinyne, kalvelės R pakraštyje, buvo ištirtas 146 m^2 plotas, surasti 8 palaidojimai ir 26 įkapės, datuotos XV a.

Gaiciūnų kapinyne, esančiame kaimo R dalyje, apie 1,2 km į ŠV nuo Pabaisko miestelio ir į V nuo Pabaisko–Sargelių kelio, neaukštos Gaiciūnų ežero daubos ŠR šlaite 1979 m. kasant žvyrą (iškasta apie 80x80 m dydžio ir 6 m gylio žvyrduobė) rasti 2 apardyti kapai su įkapėmis (apskrita segė, auskaras). Tais pačiais metais MMT (vad. B. Dakanis; Dakanis B., Ukmergės r. Obelių ir Gaiciūnų senkapių aprašymas, *KPC archyvas,* f. 27, ap. 1, b. 67), UkKM vyr. mokslinis bendradarbis E. Skrupskelis ir rajono vyr. metodininkė R. Masteikienė aplankė senkapį, kur rado apardytą mergaitės kapą bei 35–40 m. amžiaus vyro kapą. Be to, buvo rastos dar 4 kapų liekanos. Radiniai perduoti į UkKM. Yra žinoma, kad į muziejų pateko geležinis peilis, dalgis (?), ietigalis, žalvarinė apskrita skardinė segė ir pakabutis.

1998 m. kapinyną tyrinėjo LII mokslo darbuotojas dr. E. Svetikas (*LIIR*, f. 1, b. 3204). Žvyrduobės V pakraštyje ištirtos dvi 10x2 m dydžio perkasos (40 m^2 plotas), kapų neaptikta. Konstatuota, jog XV–XVI a. kapinynas visiškai sunaikintas.

Atvykus į kapinyno teritoriją įsitikinta, jog menamo senkapio vieta yra saugoma. Šiuo metu kapinyno žemė privatizuota, buvusi žvyrduobė rekultivuota. Į R nuo lauko keliuko žemė nedirbama. Pačioje žemiausioje, labiausiai iškasinėtoje teritorijos R dalyje auga jaunuolynas – beržai ir pušaitės.

Visa kalvelė (apie 50 m ilgio Š–P kryptimi) apaugusi žole, šienaujama, o V–R kryptimi paliktas 34 m ilgio plotas, kurį riboja įkalti savadarbiai metaliniai riboženkliai. Nuo R pusėje įkalto riboženklio kalvelė ženkliai žemėja, aiškiai matyti, jog čia buvo kastas žvyras. Nuspręsta tyrimus pradėti kasant perkasą per visą kalvos ilgį palikto ploto centre. Nuo perkasos R krašto iki R pusėje įkalto riboženklio – 16 m atstumas. ***Perkasa III*** (numeracija tęstinė) kasta 50 m ilgio ir 2 m pločio, o jos P pakraštys beveik siekia 1998 m. E. Svetiko kastas perkasas I ir II. Kapai pradėti numeruoti nuo Nr. 1, nes nėra aišku, kiek jų anksčiau buvo rasta, kokie jų numeriai ir ar iš viso jie buvo numeruoti, ar tik skaičiuoti vis nuo pirmo.

Nukasus velėną ir juodžemį, visame perkasos plote pradėjo dengtis molio, pereinančio į žvyrą, 3–5 cm storio sluoksnis, o 15–20 cm gylyje – jau žvyro su smulkiais ir stambesniais akmenimis (ypač perkasos P dalyje) sluoksnis. Tik vietomis žvyro sluoksnis buvo kiek tamsesnės spalvos nei likusioje perkasos dalyje. Čia jau 30 cm gylyje pradėjo dengtis palaidojimai. Kapų duobės stambaus žvirgždo fone neišryškėjo. Kadangi mirusiųjų palaidojimai pradėjo ryškėti ir prie perkasos R bei V sienų, ties R

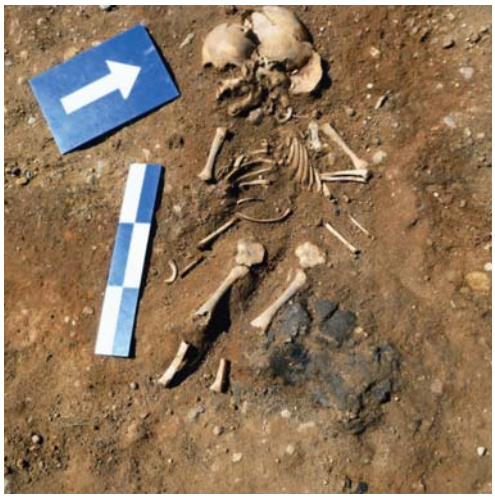

1 pav. Gaiciūnų kapinynas, kapas 5. I. Vaškevičiūtės nuotr.

Fig. 1. Gaiciūnai Cemetery, burial 5



2 pav. Gaiciūnų kapinynas, kapo 6 įkapės. I. Vaškevičiūtės nuotr.

Fig. 2. Gaiciūnai Cemetery, the grave goods from burial 6



3 pav. Gaiciūnų kapinynas, kapas 3. I. Vaškevičiūtės nuotr.

Fig. 3. Gaiciūnai Cemetery, burial 3

siena buvo pamatuota dar viena ***perkasa IV*** (12x3 m dydžio), o prie V sienos – ***perkasa V*** (5x2 m dydžio). Taigi 9x7m plote buvo atidengti 8 palaidojimai.

Mirusieji laidoti nuo 35 iki 90 cm gylyje, ant nugaros, ištiestomis (tik *kape 3* kiek sulenktomis per kelius ir sukryžiuotomis per pėdas) kojomis. Rankos arba ištiestos palei šonus (*kapas 2*), arba sulenktos per alkūnes ir padėtos krūtinės srityje (kapas 3), arba viena sulenkta ir padėta krūtinės srityje, kita – ant dubenkaulio (*kapai 1, 4, 7*), arba viena ranka ištiesta palei šoną, kita padėta ant dubenkaulio (*kapai 6, 8*). Mirusieji orientuoti galvomis V, ŠV ar Š (270°, 280°, 300°, 310°, 350°) kryptimi. Laidota su įkapėmis. Be įkapių rastas palaidotas tik vienas vaikas (kapas 2).

Trijuose iš 8 palaidojimų būta vaikų (*kapai 2, 5, 6*). Vaiko kape 5 (1 pav.) rastas puodas. Jis buvo padėtas kairiojo blauzdikaulio išorinėje pusėje. Puodas blogai išdegtas, molio masėje daug grūsto granito priemaišų. Puodo kaklelis tiesus, 12 mm aukščio, be lūpos, sienelių storis 5–6 mm. Rastas subyrėjęs į 11 šukių. Ant vaiko kojų rastas kurapkos kaulas (paukščių rūšis pagal skeleto dalis apibūdino T. Ivanausko zoologijos muziejaus Ornitologijos skyriaus vedėjas S. Rumbutis). Vaikas iš kapo 6 buvo palaidotas su kaklo apvara, kurią sudarė žalvarinis kryžinis kabutis, 2 žalvariniai žvangučiai ir mažas žalvarinis karoliukas. Prie kairės kojos šlaunikaulio, išorinėje jo pusėje buvo padėtas geležinis peiliukas, įkote nukreiptas galvos link, ašmenimis į kapo išorę. Ant dešiniojo dubenkaulio rastas žalvarinis žiedas užkeistais galais, praplatinta priekine dalimi (2 pav.), kuris turėjo būti užmautas ant dešinės rankos piršto (dešinės rankos dilbio kaulai neišliko).

Rasti du vyrų (kapai 3, 8), ir trys moterų (kapai 1, 4, 7) palaidojimai (palaikų antropo-

loginę analizę atliko prof. R. Jankauskas; kape 1 palaidoto individo lytis nustatyta pagal įkapes). Vyras kape 3 (3 pav.) palaidotas su 19,5 cm ilgio peiliu ir odiniu diržu. Diržas su geležine stačiakampio formos sagtimi. Prie diržo rasti žalvariniai apkalai, kurie gali priklausyti tiek diržui, tiek kapšeliui. Vyras kape 8 taip pat buvo palaidotas su odiniu diržu, užsegamu geležine apskrita sagtimi. Prie diržo rasti žalvariniai apkalai, kurie kaip ir pirmuoju atveju gali priklausyti tiek diržui, tiek kapšeliui. Moters iš kapo 1 palaidojimas išlikęs nevisas – savo vietoje rasti tik kojų kaulai ir kairės rankos dilbio kaulai. Moteris buvo palaidota su antsmilkiniais. Rastas tik vienas, buvęs įsegtas kairėje kepuraitės (?) pusėje. Jis – įvijinis, trijų apvijų, 15 mm skersmens. Nuėmus dešinįjį šlaunikaulį, po juo rasta žalvarinė grandelė, o po dešinės kojos pėdos kaulu – puodo šukė (dugnelio fragmentas). Moters kapas 7 (4 pav.) – išskirtinis palaidojimas šiame kapinyne. Moters pakauškaulyje išlikusi kirstinė žaizda. Atrodo, jog kirsta sunkiu buku daiktu (gal kirvio pentimi?). Moters kapas turtingas įkapių. Prie kairės pėdos gulėjo apvožtas puodas, kurio dugno skersmuo – 20 cm. Puodas blogai degtas, su stambiomis grūsto granito priemaišomis. Kaklelis atlenktas į išorę, lūpa apskrita. Sienelės storis – 1 cm. Kairės kojos blauzdikaulio išorinėje pusėje, arčiau čiurnos, buvo padėtas 14,5 cm ilgio ir 1,2 cm pločio geležinis peiliukas įkote (4,5 cm ilgio) galvos link, ašmenimis į viršų. Abejose kaukolės pusėse, smilkinkaulių srityje, gulėjo po žalvarinį žiedinį auskarą, kurių vienas žiedelio galas paliktas ilgesnis ir užsibaigia dviem auselėmis. Ant abiejų rankų buvo uždėta po žalvarinę juostinę apyrankę atriestais galais. Ant kairės rankos apyrankė išlikusi gerai, ant dešinės – sutrūkusi. Ant apyrankių lankelio išlikę tekstilės fragmentai. Prie dešinės kojos



4 pav. Gaiciūnų kapinynas, kapas 7. I. Vaškevičiūtės nuotr.

Fig. 4. Gaiciūnai Cemetery, burial 7

blauzdikaulio, arčiau čiurnos gulėjo paukščio (naminės vištos) kaulų krūvelė.

Įdomus ir išskirtinis Gaiciūnų kapinyne užfiksuotas reiškinys – apvožti puodai, padėti prie mirusiųjų kojų ar ant jų. Ypač gerai išlikęs puodas kape 4. Jis rastas apvožtas ant mirusiojo kairės čiurnos. Kape 1 rasta tik puodo šukė. Vaiko kape 5 puodas rastas sudužęs, kape 7 puodas gulėjo taip pat apvožtas šalia mirusiojo kairės kojos pėdos kaulų. Dar vienas retas reiškinys, kuris pastebimas tik XV a. kapinynuose, tai paukščių kaulai, tvarkingai sudėti vienoje krūvelėje šalia mirusiojo. Vištų kaulų rasta moters kape 7 ir vyro kape 8. Vaiko kape 5 kaulai – kurapkos ir žinduolio.

Kasant perkasą IV, 30 cm gylyje išryškėjo 1,5x1,2 m dydžio taisyklingo stačiakampio kiek suapvalintais galais tamsesnės žemės dėmė. Ją tikrinant aptikta pelenų ir degėsių, rasta 1943 m. kalimo 10 feningių nominalo moneta su ereliu ir svastika, aliumininis šaukštas, peilis, kareiviško katiliuko rankena, batų pasagėlės, spyna ir 33 šovinių tūtelės bei 1 šovinys, rašalo buteliukas ir kt. Tai greičiausiai II Pasaulinio karo vokiečių karių apkaso vieta. Duobės dugnas pasiektas 1–1,1 m gylyje nuo žemės paviršiaus.

Dirbant Gaiciūnų kapinyne iš vietos gyventojų gauti du radiniai – geležinis vienašmenis ginklas („langesmesser" tipo) ir geležinis kirvis. Tiksli daiktų radimo vieta nežinoma. Buvo nurodyta, jog daiktai atsitiktinai rasti netoli Laibiškių kaimo (Ukmergės r.).

Gaiciūnai Cemetery

146 m^2 were excavated in Gaiciūnai Cemetery (Ukmergė District) and 8 burials and 26 grave goods dating to the 15th century were discovered. The grave goods consisted of knives, belt buckles, a chaplet, earrings, and bracelets (Figs. 2, 3). An interesting and exceptional phenomenon was upturned pots placed near or on the individual's legs. The pot in burial 4 survived in especially good condition. It was found upturned on the individual's left tarsus. Only a potsherd was found in burial 1. The pot in burial 5, that of a child, was found broken (Fig. 1), that in burial 7 lay upturned beside the individual's bones of the left foot. Another rare phenomenon observed only in 15th-century cemeteries is bird bones orderly placed in a single pile beside the individual. Chicken bones were found in burial 7, that of a female (Fig. 4), and in burial 8, that of a male. Burial 5, that of a child, contained partridge and mammal bones.

Manvydas Vitkūnas

Paūdronių kapinynas

2012 m. rugpjūčio 16–24 d. buvo atliekami detalieji archeologiniai tyrimai Paūdronių kapinyne (Šalčininkų r.) (UK 36748). Kapinynas yra Paūdronių kaimo R pakraštyje, 500 m į PV nuo Lietuvos Respublikos valstybinės sienos su Baltarusijos Respublika. Maždaug 150–180 m į ŠR nuo kapinyno yra Paūdronių piliakalnis, vadinamas Pilies kalnu (UK 25192). Paūdronių kapinynas iki 2012 m. nepateko į archeologų bei paveldosaugininkų akiratį, į NKVR jis įtrauktas po 2012 m. atliktų archeologinių tyrimų.

2012 m. liepos 26 d. į archeologą M. Vitkūną kreipėsi vilnietis E. Zinevičius, kilęs iš greta Paūdronių esančio Girdijauskų kaimo ir turintis čia sodybą. Jis informavo, kad Paūdronių kaime ardomas laidojimo paminklas – savavališkai įrengtame karjere randama žmonių kaulų. Čia kelis kartus pastebėti nelegalūs kasinėtojai, metalo ieškikliais tikrinantys karjero teritoriją, ardantys dar išlikusius kapus ir pasisavinantys įkapes.

Į vietą atvykę archeologai apžiūrėjo Merkio upės slėnio viršutinės terasos pakraštyje esančioje kalvelėje įrengtą savavališką karjerą. Kalvos ŠR dalis labai smarkiai iškasinėta, vietomis duobės siekia 3–4 m gylį. Į kai kurias duobes priversta šiukšlių. Keliose vietose fiksuoti žemės paviršiuje išmėtyti žmonių kaulai. Kalvos PR dalis mažiau suardyta, tačiau čia viršutinis žemės sluoksnis pastumdytas buldozeriu, yra suformuota maždaug 2 m aukščio ir 7–8 m skersmens žemių krūva. Joje taip pat prikasinėta duobių. E. Zinevičius paliudijo, kad 2012 m. liepos pradžioje čia buvo atvykę nelegalūs kasinėtojai, kurie suardė kelis kapus ir aptiko įkapių: